

WOJCIECH KOWALEWSKI

Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna

JONATHAN EDWARDS — KAZNODZIEJA MISYJNY I PRZEBUDZENIOWY

Jonathan Edwards uznawany jest za jednego z najważniejszych kaznodziejów amerykańskich o wielkim dorobku teologicznym, pastoralnym i misyjnym. Jest on również uznawany za jednego z głównych animatorów wielkiego przebudzenia, które miało miejsce w Nowej Anglii w XVIII wieku. Jego kaznodziejstwo wywarło wielki wpływ na jego pokolenie, ale też przetrwało próbę czasu i po dzień dzisiejszy stanowi inspirację dla wielu. O znaczeniu dorobku Edwardsa może świadczyć szerokie zainteresowanie jego twórczością wśród przedstawicieli różnych dziedzin. Historycy podkreślają jego rolę jako pastora i kaznodziei w ruchu przebudzeniowym i jego wpływ na bieg historii Ameryki; teolodzy cenią jego wyjątkowy wkład w rozumienie historii zbawienia, relacji między Bożą suwerennością a ludzką wolnością, zrozumienie grzechu, zastosowania typologii oraz zrozumienie roli uczuć w chrześcijańskiej duchowości; etycy zwracają uwagę na jego ujęcie moralności w konfrontacji z etyką okresu Oświecenia; filolodzy zafascynowani są pięknem i bogactwem języka, którego używa on by wyrazić swe idee, a filozofowie doceniają jego zacięcie w łączeniu egzystencjalnych wątków teologicznych z filozoficznymi rozważaniami¹.

¹ Zob. Gerald R. McDermott, red., *Understanding Jonathan Edwards. An Introduction to America's Theologian* (Oxford: Oxford University Press, 2009); Stephen J. Stein, red., *The Cambridge Companion to Jonathan Edwards* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007); Rachel S. Stahle, *The Great Work of Providence. Jonathan Edwards for Life Today* (Eugene: Cascade Books, 2010).

Dużą część zbiorów literackich Jonathana Edwardsa stanowią jego kazania, co też świadczy o wielkim znaczeniu, jakie do nich przykładał. Pozostawił po sobie ponad 1250 kazań, z których duża część została później opublikowana². Jego kazania odzwierciedlają różne etapy życia i służby Edwardsa, ale w szerszym sensie stanowią niezwykle materiał poglądowy dotyczący formacji amerykańskiej myśli religijnej w kontekście dramatycznych zmian społeczno-politycznych zachodzących w tym czasie, ujętych z perspektywy poszukiwania zrozumienia i głębszego doświadczenia duchowych prawd. Był on przede wszystkim kaznodzieją oraz pastorem dbającym o duchowy przekaz prawd, które wyznawał. Jego kaznodziejstwo nacechowane było głębią myśli teologicznej z jednoczesnym naciskiem na wprowadzanie ludzi w te prawdy w odniesieniu do ich życia. W zgodności z reformowaną tradycją głoszone Słowo Boże stanowi najważniejszy element wychowawczy w duchowej edukacji jak i integralną część uwielbienia Boga³. Z całą pewnością taką właśnie postawą nacechowany jest całokształt kaznodziejstwa Edwardsa.

Przyglądając się rozwojowi sztuki kaznodziejskiej Jonathana Edwardsa z perspektywy chronologicznej można podzielić jego służbę na trzy okresy, w których można zaobserwować jego rozwój i wyodrębnić różne tematy na których się skupiał⁴. Pierwszy etap, który można określić jako odkrywanie roli kazań w ekspresji religijnej miał miejsce po objęciu przez Edwardsa parafii w Nowym Jorku, poprzez pastorat w Bolton, aż do przejścia przywództwa w zborze w Northampton w 1729 roku. W drugim etapie, który trwa do 1742 i kończy się odejściem z Northampton, widzimy Edwardsa skupiającego się głównie na kaznodziejstwie przebudzeniowym oraz pastoralnym. Ostatni etap datowany od 1743 roku związany jest z intensywniejszym zaangażowaniem akademickim Edwardsa oraz pracą misyjną wśród Indian⁵. Aby przybliżyć postać Jonathana Edwardsa jako kaznodziei misyjnego i przebudzeniowego, krótko przyjrzymy się tym trzem etapom w jego służbie.

Etap I: Odkrywanie mocy kazania w ekspresji religijnej

Można powiedzieć, że Jonathan Edwards wyniósł zapal i pierwszy warsz-

² Zob. Wilson Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, red., *The Sermons of Jonathan Edwards. A Reader* (New Haven and London: Yale University Press, 1999).

³ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards and the Ministry of the Word* (Downers Grove: IVP Academic, 2009), 57–60.

⁴ Podział ten pojawia się w różnych publikacjach dotyczących kaznodziejstwa Edwardsa, m.in. Wilson H. Kimnach, „Edwards as preacher” w: Stephen J. Stein, red., *The Cambridge Companion to Jonathan Edwards* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 106–123.

⁵ *Ibid.*, s. 106.

tat kaznodziejski z domu rodzinnego. Zarówno jego dziadek, wilebny Solomon Stoddart, rozpoznawany lider religijny w okolicach Northampton, jak i ojciec, wilebny Timothy Edwards, wieloletni przywódca kościoła w East Windsor, byli kaznodziejami o rozpoznawalnej reputacji. Długo zanim Edwards przeszedł formalną edukację w Kolegium Yale, miał okazję w domowym zaciszu doświadczać tego, z czym związane jest kształtowanie kunsztu kaznodziejskiego. Kazanie w rozumieniu Edwardsa pojmowane było głównie jako narzędzie mediacji pomiędzy współczesnością a wiecznością, *sacrum* i *profanum*, Bogiem i Jego Słowem, a człowiekiem⁶. W zgodności z purytańską tradycją na tak rozumiane kazanie musiały składać się trzy wyraziste elementy. Podstawową składową kazania jest „tekst”, czyli rozważany fragment Pisma Świętego połączony z egzegezą wykładającą wieczne prawdy w nim zawarte w określonym kontekście i czasie. Drugim nieodłącznym elementem jest „doktryna” — w oparciu o dany fragment Pisma Świętego wykładana jest doktryna w formie różnych podpunktów związanych z główną tezą kazania. Trzecim elementem jest „zastosowanie” doktryny — czyli lista praktycznych wniosków i rad ukierunkowanych na osobisty i społeczny kontekst słuchaczy⁷. Każdy z tych elementów można dostrzec w kaznodziejstwie Edwardsa, który przykładał wielką wagę do treści i struktury merytorycznej wygłaszanych przez siebie kazań.

Od najmłodszych lat swojego życia Edwards został nauczony głębokiego szacunku do Słowa Bożego co jest wyraźnie widoczne w jego nauczaniu. Każde kazanie rozpoczyna się od ekspozycji tekstu biblijnego jako niepodważalnego autorytetu i źródła poznania ostatecznej prawdy — wszelkie wnioski wyrażane w czasie homilii muszą mieć bezpośrednie odniesienie i uzasadnienie w cytowanym tekście. Douglas Sweeney — historyk Kościoła oraz redaktor osobistych notatników Edwardsa, opublikowanych przez Uniwersytet Yale — skrupulatnie dokumentuje odniesienia do tekstu biblijnego w manuskryptach kazań przygotowywanych przez tego wyjątkowego kaznodzieję⁸ Edwards wielokrotnie odnosi się do tekstu biblijnego jako „Słowa Bożego”, „słowa Chrystusa” czy też, jak to opisał jeszcze będąc nastolatkiem i pełniąc funkcję pastora w swoim pierwszym kościele, „listem Chrystusa, który napisał do nas”⁹. Głęboko wierzył on i wyznał, że Pismo Święte wyraża zbawienny zamysł Stwórcy wobec stworzenia i jest dosłownie „słowem życia”, bez którego nie można doświadczyć mocy odkupienia. Edwards był prze-

⁶ Wilson H. Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, „Editors Introduction” w: Wilson H. Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, red., *The Sermons...*, s. xii.

⁷ *Ibid.*, s. xiii.

⁸ Douglas A. Sweeney, „Edwards and the Bible” w: Gerald R. McDermott, red., *Understanding Jonathan Edwards. An Introduction to America's Theologian* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 63–77.

⁹ *Ibid.*, 67.

konany, że to właśnie dzięki Słowu Bożemu i duchowemu poznaniu człowiek jest w stanie docenić piękno życia, nabyć prawdziwej mądrości i doświadczyć głębi duchowości, które inaczej byłyby niemożliwe.

W epoce rozwoju biblijnego krytycyzmu, teologicznego sceptycyzmu i religijnego minimalizmu, Edwards pozostał wierny swoim przekonaniom dotyczącym wiarygodności i autorytetu tekstu biblijnego¹⁰. To nie przeszkadzało mu jednak w tym, by interpretować tekst zarówno w wymiarze historycznym jak i teologicznym. Widać w jego kazaniach staranne i głęboko przemyślane odniesienia do doktryny, jak i umiłowanie do eksponowania symboliki biblijnej, które były ukierunkowane na potrzebę uzasadnienia prawd zawartych w tekście w kontekście szerszej analizy i uchwycenia właściwego ich zrozumienia¹¹. Edwards posiadał wyjątkową zdolność wyrażania skomplikowanych idei filozoficzno-teologicznych w połączeniu z odkrywaniem ich znaczenia w życiu człowieka. Stąd każde jego kazanie zakończone jest zastosowaniem doktryny i odniesieniem do codziennego życia i praktyki pobożności w duchu purytanizmu zakładającego, że kaznodzieja ma po prostu być osobą zwiastującą Chrystusa ukrzyżowanego w taki sposób, aby głoszone słowa trafiały do serc słuchających¹². Ostatecznym celem głoszenia Słowa w rozumieniu reformowanym było więc to, by pogłębić wiarę, nadzieję i miłość słuchaczy, co też wyraźnie można dostrzec w kaznodziejstwie Edwardsa.

Już jako młody kaznodzieja — rozpoczynając pracę w Nowym Jorku — wygłosił Edwards serię płomiennych kazań wyrażających istotę życia chrześcijańskiego, tak jak je postrzegał. Jednym z najbardziej znanych kazań z tego wczesnego okresu jest kazanie wygłoszone w 1722 roku pod znamienitym tytułem: *The Way of Holiness* („Droga świętości”), w którym na podstawie Księgi Izajasza wyklada istotę przesłania Ewangelii w kontekście świętości Boga i wynikających z tego zastosowań¹³. Edwards już w tym wczesnym okresie rozwoju swojej służby kaznodziejskiej wyraża element fundamentalny dla swojej teologii, a mianowicie potrzebę całkowitego poddania człowieka świętemu Bogu, co też ma znaleźć swój wyraz we wszystkich sferach jego życia. Inny motyw, który często pojawia się w kazaniach z tego okresu takich jak *Dedication to God* („Oddanie Bogu”) czy *The Nakedness of Job* („Nagość Joba”) to nacisk na „autentyczność” i to co definiuje jako

¹⁰ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 85–106.

¹¹ Tibor Fabiny, „Edwards and Biblical Typology” w: Gerald R. McDermott, red., *Understanding Jonathan Edwards. An Introduction to America's Theologian* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 91–106.

¹² Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards and the Ministry of the Word* (Downers Grove: IVP Academic, 2009) 85–89.

¹³ Pełny tekst kazania „The Way of Holiness” w: Wilson H. Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, red. *The Sermons of Jonathan Edwards. A Reader* (New Haven and London: Yale University Press, 1999), 1–12.

„rzeczywistość”¹⁴. Znajdujemy tutaj elementy charakterystyczne dla Edwardsa, który przykłada wielkie znaczenie do doktryny i wieloaspektowego jej wyłożenia, z jednoczesnym podkreśleniem, że nie chodzi tutaj jedynie o intelektualną wiarę czy akceptację formy słownej, ale też autentyczność i osobiste wewnętrzne świadectwo wyrażanych w formie doktrynalnej prawd. Choć wielu ludzi w czasach Edwardsa posiada pewną świadomość poznania i wiedzy doktrynalnej, to pozostaje ona często jedynie na poziomie zewnętrznych form religijności mieniąc się jako daleka od codziennej rzeczywistości. W tym właśnie sensie Edwards w swym kaznodziejstwie stara się zwrócić uwagę swych słuchaczy na poznanie rzeczywistości z perspektywy autentycznej duchowości, co też często później określa mianem prawdziwej religii.

Taką postawę wyraźnie widać czytając osobiste refleksje Edwardsa z tego okresu zawarte w słynnej *Personal Narrative* („Osobistej opowieści”). Po przeczytaniu słów z Pierwszego Listu św. Pawła do Tymoteusza 1:15 „A królowi wieków, nieśmiertelnemu, niewidzialnemu, jedynemu Bogu, niechaj będzie cześć i chwała na wieki wieków. Amen” Edwards napisał: „Wstąpiło w moją duszę i przeniknęło ją poczucie chwały Boskiej Istoty; nowe odczucie, całkiem odmienne od wszystkiego, czego dotychczas doświadczyłem. Od mniej więcej tego czasu zacząłem mieć nowe myśli o Chrystusie, dziele odkupienia i chwalebnej drodze zbawienia przez niego. A mój umysł bardzo pragnął spędzać czas na czytaniu i rozmyślaniu o Chrystusie, o jego pięknie i doskonałości jego osoby oraz pięknej drodze zbawienia w nim za darmo, z łaski. Odczucie boskich rzeczy, jakie miałem, często nagle rozpałało się w moim sercu jakby słodki płomień; żar serca, którego nie umiem wyrazić”¹⁵. Doświadczenie to pozostało z nim na kolejne lata i stało się podstawą siły przekazu głoszonych przez niego kazań. Szczerość jego duchowych pragnień i doświadczeń została też wyrażona w napisanych w tym okresie *Resolutions* („Postanowienia”), gdzie wyraźnie pisze o postanowieniu, by we wszystkim, co robi szukać odzwierciedlenia chwały Bożej, bez względu na cenę, którą przyjdzie mu za to zapłacić¹⁶. Innym znamienitym osiągnięciem we wczesnym kaznodziejstwie Edwardsa jest jego refleksja *Christ, the Light of the World* („Chrystus, światłość świata”), gdzie widać rozwój w wykorzystaniu argumentacji teologicznej (w tym przypadku dogłębnego studium tradycyjnej metafory światła) w celu wyrażenia Bożego objawienia w Chrystusie¹⁷. Motyw ten przewija

¹⁴ Wilson H. Kinnach, „Edwards as preacher” w: Stephen J. Stein, red. *The Cambridge Companion to Jonathan Edwards* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 107.

¹⁵ Cyt. za: Colin Whittaker, *Wielkie przebudzenia* (tł. Bożena Olechnowicz, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Agape”, 1997), 20.

¹⁶ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 45–50.

¹⁷ Wilson H. Kinnach, *Edwards...*, 107.

się później często w jego nauczaniu wyrażającym ideę „Bożego światła”, które stanowi niezbędny element prowadzący do „duchowego poznania”. Idea objawienia stanowiącego fundament tego poznania i symbolika światła, które oświeca serce i umysł człowieka ku otwartości na Boga konstytuuje jedno z największych błogosławieństw w relacji pomiędzy Stworzycielem a stworzeniem¹⁸. Edwards w przejrzysty sposób łączy tutaj wątki historyczne, symboliczne i teologiczne w jedną spójną całość.

Etap II: Kaznodziejstwo przebudzeniowe

W roku 1726 Edwards został zaproszony, by wesprzeć w służbie swojego starzejącego się dziadka Solomona Stoddarda w kościele w Northampton, gdzie po roku został oficjalnie ordynowany. Jego dziadek był jednym ze znaczących duchownych swoich czasów i cieszył się wielkim poważaniem w całej Nowej Anglii. Po śmierci dziadka w 1729 roku kazalnica w Northampton pozostała w pełni do jego dyspozycji. Tutaj też rozpoczyna się okres, kiedy Edwards w większym stopniu skupia się na kaznodziejstwie przebudzeniowym. Początkowo jego nauczania skupiały się na zagadnieniach dotyczących społecznej moralności, w szczególności w odpowiedzi na ignorancję religijną młodych ludzi oraz inne problemy w mieście, czego przyczyną Edwards upatrywał w duchowej kondycji człowieka w oddzieleniu od Boga, reprezentując tradycyjną kalwińską interpretację grzechu. Jeśli problem tkwi w duchu i deprawacji grzechu w życiu człowieka, jedynym możliwym rozwiązaniem z perspektywy Edwardsa jest głoszenie doktryny zbawienia w Chrystusie. Należy też zaznaczyć, że nie zgadzał się on z teorią „połowicznego przymierza” z 1662 roku, które w rezultacie przyniosło kompromis, jeśli chodzi o członkostwo w kościele i dlatego wygłosił serię kazań z krytyką założeń teologii liberalnej. Edwards zdecydowanie opowiadał się za tym, że nawrócenie stanowi niezbędny warunek przyjęcia do grona członków kościoła. Wynika to z jego purytańskich przekonań teologicznych, że gdy człowiek „rodzi się na nowo” dokonuje się w nim głęboka duchowa zmiana w wyniku której zaczyna myśleć, czuć i postępować inaczej od ludzi nieodrodzonych. W kazaniu *God Glorified in Man's Dependence* („Bóg uwielbiony w zależności człowieka”), Edwards w swej retoryce krytykuje ideę zbawienia przez uczynki podkreślając beznadziejność ludzkiej egzystencji bez Boga i pełną zależność człowieka od Niego z perspektywy wieczności¹⁹. W swym teologicznym myśleniu reprezentował on więc oddanie kalwińskiej doktryny zbawienia, suwerenności Boga, deprawacji grze-

¹⁸ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 94.

¹⁹ Wilson H. Kinnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, „Editors...”, s. xviii.

chu, które stały się fundamentami na których budował swe płomienne, przebudzeniowe kazania²⁰.

Przełomowym w tym okresie stała się seria kazań *Justification by Faith Alone* („Usprawiedliwienie jedynie z wiary”), co dało początek przebudzeniu duchowemu na niespotykaną do tej pory w tym miejscu skalę. Sam Edwards opisuje to doświadczenie w następujących słowach: „Wielkie i szczerze przejęcie się wielkimi sprawami religii i wiecznego świata stało się powszechne we wszystkich częściach miasta wśród wszystkich klas i ludzi w różnym wieku... Z dnia na dzień przez wiele miesięcy można było oglądać grzeszników wyprowadzanych z ciemności do cudownej światłości. W miarę upływu czasu liczba prawdziwych świętych pomnażała się. W mieście dokonana się tak rychła przemiana, że następnej wiosny i lata (1735) miasto zdawało się być pełne obecności Bożej”²¹. Jako kaznodzieja Edwards wierzył, że owe przebudzenie było rezultatem wierności w głoszeniu prawowitej doktryny reformacyjnej o usprawiedliwieniu tylko przez wiarę²². Stąd w swych kazaniach z tego czasu w bardzo wyrazisty sposób podkreśla znaczenie i konsekwencje grzechu, opisując w obrazowy sposób rzeczywistość piekła, z jednoczesnym naciskiem na ukazanie piękna Bożego objawienia w Chrystusie jako jedynej drogi zbawienia. Jednym z najczęściej kojarzonych z Jonathanem Edwardsem kazań z tego okresu jest słynne *Sinners in the hands of an Angry God* („Grzesznicy w rękach rozgniewanego Boga”) z 1741 roku, którego głównym tematem był lęk przed wiecznością bez zbawienia oraz zemsta Boga na niewierzących i pewność skazania grzeszników na wieczne cierpienie w piekle²³. Edwards po raz pierwszy wygłosił to kazanie w swoim rodzimym kościele, bez odnotowania jakichkolwiek spektakularnych reakcji. Po kilku tygodniach wygłosił je ponownie w Enfield w dniu 8 listopada 1741 roku, gdzie doprowadziło ono do duchowej rewolucji — słuchacze byli pod tak wielkim wrażeniem, że na głos wyrażali swoje emocje, wołali i krzyczeli z przerażenia, modlili się na głos i nawracali do Boga. W kazaniu tym Edwards w bardzo obrazowy sposób ukazał dynamikę sądu Bożego i strachu przed nim, ze szczególnym podkreśleniem rzeczywistości tego, że może on nadejść w każdej chwili²⁴.

Niezwykłe istotnym jest jednak to, by odnotować, że pomimo dużego nacisku na grzech i usprawiedliwienie z wiary oraz doświadczalny aspekt pozna-

²⁰ Zob. E. Brooks Holifield, „Edwards as theologian” w: Stephen J. Stein, red., *The Cambridge Companion to Jonathan Edwards* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 144–159.

²¹ Cyt. za: Colin Whittaker, *Wielkie przebudzenia...*, 21.

²² Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 114–121.

²³ Pełny tekst kazania „Sinners in the Hands of an Angry God” w: Wilson H. Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, red., *The Sermons...*, 49–65.

²⁴ Wilson H. Kimnach, „Edwards...”, 116.

wania Chrystusa w życiu człowieka, Edwards nie oddzielał tego od głębszego namysłu intelektualnego. W *The Importance and Advantage of Thorough Knowledge of Divine Truth* ("Znaczenie i korzyść wypływająca z gruntownego poznania Bożej prawdy") z 1739 roku, Edwards napisał: „Nie ma innego sposobu by zgłębić znaczenie łaski, jak tylko poprzez poznanie”²⁵. W czasie pełnego rozkwitu przebudzenia nawracający się doświadczali wielu emocji, a czasami dochodziło nawet do różnych ekscesów, wobec czego Edwards zaczął zastanawiać się nad udziałem uczuć w nawróceniu oraz dalszym życiu człowieka wierzącego i wygłosił serię kazań o rozróżnianiu fałszywych i prawdziwych przeżyć religijnych²⁶. Otóż Edwards argumentuje między innymi to, że nasze uczucia są silne i żywe wcale nie przesądza o tym, iż są one duchowe²⁷. Z drugiej strony ukazuje on listę cech „prawdziwych duchowych uczuć”, które powstają w wyniku „duchowego nadprzyrodzonego i boskiego oddziaływania na ludzkie serce”, a ich celem jest „umiłowanie spraw duchowych — nie nasza własna korzyść”²⁸. Istotnym owocem prawdziwych duchowych uczuć ma być praktyczne chrześcijaństwo znajdujące swój wyraz w codziennym życiu człowieka wierzącego, w przeciwieństwie do nadmiernego emocjonalizmu skupiającego się bardziej na doznaniach niż posłuszeństwie i uświęceniu²⁹. Stąd niezwykle istotnym elementem nauczania Edwardsa jest też rola Ducha Świętego w procesie uświęcenia i duchowego poznania, które ma prowadzić do zmiany życia w oparciu o rzeczywistość mocy Słowa Bożego. Edwards wyraźnie rozróżnia nominalne chrześcijaństwo czy religię od autentycznej ekspresji wiary w Chrystusa, która jest możliwa dzięki działaniu Ducha Świętego w życiu człowieka, które prowadzi do odnowy duchowej, zachwycenia się Chrystusem i trwałych zmian odzwierciedlających wartości i prawdy objawione w Słowie Bożym³⁰.

Etap III: Kazanodzieja misyjny

Pod koniec lat czterdziestych napięcia w kościele w Northampton doprowadziły ostatecznie do tego, że w 1750 roku rada parafialna wymówiła Edwardowi posadę pastora. Wkrótce po tym został on pastorem w przygranicznym kościele w Stockbridge i misjonarzem w osadzie Indian, co wydawało się być mało atrakcyj-

²⁵ Cyt. za Wilson H. Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas A. Sweeney, "Editors...", xviii.

²⁶ Skrócona wersja klasycznego dzieła *Treatise concerning religious affections* (Rozprawa o uczuciach religijnych) została wydana w języku polskim pod tytułem *Istotne doznanie* (tł. Joanna Sosulska, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Agape”, 2002).

²⁷ *Ibid.*, 29–31.

²⁸ *Ibid.*, 58–111.

²⁹ Zob. Walter Eversley, "The Pastor as Revivalist" w: Sang Hyun Lee i Allen C. Guelzo, red., *Edwards in Our Time* (Cambridge: Eerdmans, 1999), 114–118.

³⁰ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 117–121.

nym miejscem dla tak znanego ze swego intelektualnego zacięcia kaznodziei. To właśnie tutaj jednak można zauważyć nowe podejście w kaznodziejstwie Edwardsa, który zaczyna dostrzegać ograniczenia tradycyjnego kazania w kontekście swojej pracy wśród Indian.

Czerpiąc inspirację z życia i misyjnej służby wśród Indian Davida Brainerd'a, którego to wspomnienia Edwards opublikował w 1749 roku, zaczyna on rezygnować ze złożoności swoich dotychczasowych kazań i nie tracąc na przekazie upraszcza znacznie ich formę. Przykładem tego może być jedno z pierwszych kazań misyjnych wygłoszonych w 1751 roku w osadzie indiańskiej *The Things That Belong to True Religion* („To co stanowi o istocie prawdziwej religii”), które jak zwykle rozpoczyna się od tekstu biblijnego, ale zamiast wyłożenia założeń teologicznych tekstu pojawia się historia nawrócenia Korneliusza. Co ciekawe Edwards utożsamia tutaj Korneliusza z „wojownikiem” tak aby było to zrozumiałe dla jego słuchaczy³¹. Nowym elementem jest też zastąpienie tradycyjnej egzegezy narracją — co stanie się stałym elementem kazań wśród Indian, gdyż jego założeniem było to, iż w ten sposób łatwiej będzie im zapamiętać i przyswoić prezentowane przez niego prawdy. Nie rezygnuje on ze swoich ulubionych koncepcji teologicznych, ale stara się je przekazać w mniej analityczny sposób za pomocą uproszczonych pod względem formy stwierdzeń. Następuje więc tutaj radykalna zmiana od nacisku na analizę do większego wyeksponowania syntezy jako narzędzia ekspozycji Słowa Bożego³².

Zmiana ta nie była jednak powiązana z zaniżeniem jakości intelektualnej czy doktrynalnej prezentowanych przez Edwardsa treści. Niezwykle intrygujące w kazaniach z tego okresu jest jego wyjątkowa ekspozycja zastosowań doktryny. Choć nadal głosi on kalwińską doktrynę zbawienia i bezwarunkowego wybrania, to podkreśla także, że Chrystus umarł za przedstawicieli wszystkich narodów i warstw społecznych. Dzieło zbawienia jest więc takie samo dla Indian, jak i białych, ponieważ przebaczenie w Chrystusie jest przeznaczone dla wszystkich narodów, bez względu na rasę czy status społeczny³³. Kiedy więc nauczał na temat doktryny grzechu podkreślał, że dla Boga nie ma rozróżnienia w tej kwestii między Indianami a Anglikami. Szerzej i w bardziej usystematyzowany sposób Edwards omawia problematykę związaną z grzechem i wolną wolą dzieła *Freedom of the Will* („Wolność woli”), które ukazało się w 1754 roku i miało wielki wpływ na całe pokolenie pastorów, misjonarzy i teologów czego rezultatem był

³¹ Wilson H. Kimnach, „Edwards...”, 120.

³² Ibid., 121.

³³ Rachel M. Wheeler, „Edwards as missionary”, w: Stephen J. Stein, red., *The Cambridge Companion to Jonathan Edwards* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 205.

rozwój światowego ruchu misyjnego³⁴. Było to szczególnie istotne dla wielu angielskich kalwinistów, którzy zmagali się z tym jak zintegrować swoje teologiczne przekonania dotyczące predestynacji z tekstami biblijnymi wskazującymi na to, że Bóg chce aby Ewangelia była głoszona wszystkim ludziom (np. Jn. 3,16–17; 1 Tm 2,3–4). Argumentacja Edwardsa dotycząca wolności w głoszeniu Ewangelii w połączeniu z naciskiem na suwerenność Boga, stała się inspiracją dla wielu reformowanych wyznawców kalwinizmu do szerszego zaangażowania w dzieło ewangelizacji międzykulturowej³⁵. Podczas gdy wielu reformowanych myślicieli ograniczało misję do epoki apostołskiej, Edwards jawnie się przeciwstawiał temu redukcjonizmowi propagując wagę ewangelizacji międzykulturowej w oparciu o biblijny autorytet.

Należy też zwrócić uwagę na to, że kazania Edwardsa z tego okresu nacechowane są również sporą dawką zachęty i wsparcia dla często znajdujących się w trudnym położeniu Indian. Ostrzega on ich też przed tym, że dostęp do Ewangelii związany jest z nowymi zobowiązaniami i podkreśla potrzebę edukacji oraz przemiany życia. Podobnie jak inni propagatorzy misji w tych czasach Edwards wierzył, że „cywilizacja” i chrześcijaństwo są nierozłącznie powiązane i w związku z tym oprócz słuchania Ewangelii rezydenci misji byli regularnie nauczani podstaw czytania, pisania, arytmetyki, choć szybko uznał, że tradycyjne metody nauczania nie działają i zastosował innowacyjne metody edukacji wśród Indian³⁶. Należy też podkreślić postawę samego Edwardsa wobec swych indiańskich odbiorców — wielokrotnie wyrażał się o nich z wielkim szacunkiem, solidaryzował się z nimi, a nawet stwierdził, że Anglicy mogą też się czegoś od nich nauczyć na temat religii, co było rewolucyjnym jak na te czasy stwierdzeniem³⁷. Homilie Edwardsa skierowane do Indian w Stockbridge doświadczających wiele cierpień były bardzo praktyczne i nacechowane zachętą by poddawać swoje życie Chrystusowi bez względu na okoliczności i odkrywać w Nim swego obrońcę, pocieszyciela i przyjaciela. Jedno z takich kazań wygłoszonych w sierpniu 1756 roku w czasie wojny między Francuzami a Indianami w wyrazisty sposób podkreśla ofertę skierowaną do wszystkich grzeszników: „Wy, którzy jesteście biedni i pozbawieni przyjaciół w tym świecie (...) jeśli ktoś z was jest zmęczony ciężarem grzechu i przyglądaniu się złu tego świata (...) to niech nie stąpa drogą ciemności, lecz wybierze niebo jako swój dom (...) Zaufaj Chrystusowi”³⁸.

³⁴ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 170.

³⁵ *Ibid.*, 153.

³⁶ Rachel M. Wheeler, „Edwards as...”, 203.

³⁷ Douglas A. Sweeney, *Jonathan Edwards...*, 180.

³⁸ Cyt. za Rachel M. Wheeler, „Edwards as...”, 206.

Ostatnie lata życia Edwardsa są więc w dużym stopniu poświęcone służbie misyjnej, która ma zupełnie inny charakter niż w okresie przebudzeniowym w kościele w Northampton. Tutaj nie kładzie już tak wielkiego nacisku na podkreślanie strachu i potępienia, choć do końca pozostaje wierny swoim kalwińskim przekonaniom. Kiedy naucza na temat deprawacji grzechu podkreśla jednak jego uniwersalność, poprzez co wyraża, że nie dotyczy ona tylko Indian, ale całej ludzkości. To co jest charakterystyczne dla tego ostatniego okresu to przełamanie wcześniejszych paradygmatów związanych z głoszeniem kazań, a pod względem doktrynalnym dostosowanie formy do grupy odbiorców. Edwards mieni się więc jako kaznodzieja, który wychodzi ponad swoje ograniczenia i potrafi dostosować się do potrzeb prezentowanych przez kontekst pola misyjnego.

W czasie tego kilkuletniego okresu w roli pastora-misjonarza wśród Indian w Stockbridge Edwards odegrał ważną rolę nie tylko jako duchowy lider, ale przede wszystkim człowiek przełamujący reformowane stereotypy dotyczące ewangelizacji międzykulturowej wywierając trwały wpływ na rozwój światowego ruchu misyjnego. Dla Edwardsa misja stanowiła narzędzie poprzez które Bóg może i chce realizować swoje cele w historii³⁹. Edwards — kaznodzieja przebudzeniowy i misyjny na długo jeszcze pozostanie inspiracją dla wielu swych następców.

A b s t r a c t

Jonathan Edwards is regarded as one of America's greatest preachers, whose legacy includes a wealth of theological, pastoral and missionary works. His sermons comprise a large portion of the Edwards archives, a witness to the effort he expended in writing them and how highly he regarded the task of preaching. He left behind over 1250 written sermons, the majority of which have only recently been published. This article analyzes selected sermons that reflect his development as a preacher, beginning with the early days of his first pastorate, followed by the period of revivals, and finally reaching his missionary sermons in Stockbridge.

³⁹ Gerald R. McDermott, „Conclusion: Edward's Relevance Today” w: Gerald R. McDermott, red., *Understanding...*, 206.